

t -نرم‌های ارشمیدسی و قانون تناقض

سید علی موسوی، ماشاء... ماشین‌چی

بخش آمار، دانشکده ریاضی و کامپیوتر، دانشگاه شهید باهنر کرمان

چکیده

در این مقاله، ابتدا مفهوم t -نرم را معرفی کرده و به بررسی خواص اولیه t -نرم‌ها می‌پردازیم. سپس t -نرم‌های ارشمیدسی را مدنظر قرار داده و به طور مفصل مورد مطالعه قرار می‌دهیم. با مدنظر قرار دادن مولدهای ضربی و جمعی برای t -نرم‌های ارشمیدسی، مثال‌های مختلفی از این رده از t -نرم‌ها را ارائه می‌کنیم. در ادامه، یکریختی t -نرم‌ها را تعریف کرده و نشان می‌دهیم تا حد یکریختی، تنها دو t -نرم ارشمیدسی داریم: t -نرم حاصلضرب و t -نرم لوکاسویچ. در انتها t -نرم‌های ارشمیدسی صادق در قانون تناقض را توصیف می‌کنیم.

۱ مقدمه

یکی از رابط‌های اساسی در ریاضیات و منطق ریاضی، رابط «و» با نماد $\wedge$ می‌باشد که جدول ارزش آن به صورت زیر تعریف می‌شود. از این رابط در تعریف اشتراک دو زیرمجموعه معمولی از یک مجموعه مرجع استفاده می‌شود [۴].

هرگاه A و B زیرمجموعه‌هایی (معمولی) از یک مجموعه مرجع X باشند، مجموعه $A \cap B$

Mathematics Subject Classification (2010): 03B52; 08A72, Email: mashinchi@uk.ac.ir.

عبارات و کلمات کلیدی: اشتراک فازی، t -نرم، t -نرم ارشمیدسی، قانون تناقض

۱۳۹۸ (انجمن سیستم‌های فازی ایران)

$\wedge$	$\circ$	$\mathbf{1}$
$\circ$	$\circ$	$\circ$
$\mathbf{1}$	$\circ$	$\mathbf{1}$

جدول ۱: جدول ارزش رابط $\wedge$

به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$A \cap B = \{x \in X : x \in A \wedge x \in B\}. \quad (1)$$

برای این که بتوانیم تعریف اشتراک را به زیرمجموعه‌های فازی X تعمیم دهیم اشتراک A و B را با در نظر گرفتن توابع مشخصه آن‌ها تعریف می‌کنیم. در واقع هرگاه

$$\chi_A : X \longrightarrow \{\circ, \mathbf{1}\}, \quad \chi_A(x) = \begin{cases} \mathbf{1}, & x \in A, \\ \circ, & x \notin A. \end{cases}$$

و

$$\chi_B : X \longrightarrow \{\circ, \mathbf{1}\}, \quad \chi_B(x) = \begin{cases} \mathbf{1}, & x \in B, \\ \circ, & x \notin B. \end{cases}$$

توابع مشخصه A و B و $\chi_{A \cap B}$ تابع مشخصه $A \cap B$ باشد به سادگی می‌توان دید که برای هر $x \in X$

$$\chi_{A \cap B}(x) = \chi_A(x) \wedge \chi_B(x). \quad (2)$$

حال فرض کنیم A و B دو زیرمجموعه فازی X باشند. یعنی

$$A, B : X \longrightarrow [\circ, \mathbf{1}].$$

برای تعریف اشتراک A و B در این حالت، با توجه به رابطه ۲ باید بتوانیم $\wedge$ را به تابعی مانند

$$\Delta : [0, 1] \times [0, 1] \longrightarrow [0, 1]$$

توسیع دهیم (بدین معنا که $\Delta|_{\{0,1\} \times \{0,1\}} = \wedge$). با بررسی دقیق‌تر رابط Δ (بخش ۳.۱ از مرجع [۲] را ببینید) ویژگی‌های چنین تابعی به صورت زیر خواهد بود.
برای هر $x, y, z, w \in [0, 1]$

$$x \Delta 1 = x \quad (۳)$$

$$x \Delta y = y \Delta x \quad (۴)$$

$$x \Delta (y \Delta z) = (x \Delta y) \Delta z \quad (۵)$$

$$w \leq x, \quad y \leq z \implies w \Delta y \leq x \Delta z \quad (۶)$$

تابع مینیمم که ما آن را نیز با $\wedge$ نمایش می‌دهیم در شروط ۳ تا ۶ صدق می‌کند.

$$\Delta : [0, 1] \times [0, 1] \longrightarrow [0, 1], \quad x \wedge y = \min\{x, y\}.$$

این عملگر اولین بار توسط زاده^۱ در مقاله پیشگام [۹] برای تعریف اشتراک مجموعه‌های فازی به کار گرفته شد.

تابع مینیمم علاوه بر این که در روابط ۳ تا ۶ صدق می‌کند دارای خاصیت خودتوانی نیز هست. تابع $\Delta : [0, 1] \times [0, 1] \longrightarrow [0, 1]$ دارای خاصیت خودتوانی است هرگاه برای هر

---

^۱ لطفی عسکرزاده

$$x \in [0, 1]$$

$$x \Delta x = x. \quad (7)$$

نشان خواهیم داد که تنها یک تابع در شرط‌های ۳ تا ۷ صدق می‌کند که همان تابع مینیمم است (گزاره ۸.۲).

با این حال با حذف شرط خودتوانی (شرط ۷) و در نظر گرفتن فقط شرط‌های (۳) تا (۶) می‌توانیم مثال‌های فراوانی را داشته باشیم. چنین توابعی را نرم‌های مثلثی یا به اختصار t -نرم می‌نامیم.

البته مفهوم t -نرم ابتدا در ارتباط با فضاهاى متریک احتمالی معرفی شده است [۷، ۸]. مرجع [۳] به طور مفصل به مطالعه و بررسی t -نرم‌ها پرداخته است.

حال به کمک مفهوم t -نرم می‌توانیم اشتراک زیرمجموعه‌های فازی را تعریف کنیم. اگر Δ یک t -نرم باشد، آنگاه $A \cap_{\Delta} B$ یک مجموعه فازی است که به صورت زیر تعریف می‌شود.

$$A \cap_{\Delta} B : X \rightarrow [0, 1], \quad (A \cap_{\Delta} B)(x) = A(x) \Delta B(x). \quad (8)$$

اهمیت این بحث از آن جاست که در موقعیت‌های مختلف و بسته به وضعیت مسئله، نیازمند ارائه تعاریف متفاوت و متناسب از اشتراک دو مجموعه فازی هستیم. مفهوم t -نرم این امکان را برای ما فراهم می‌کند.

اگر $\Delta = \wedge$ (تابع مینیمم) انتخاب شود، آنگاه تعریف اشتراک منطبق با تعریف زاده در مقاله [۹] خواهد بود.

اهمیت دیگر t -نرم‌ها در بحث ترجمه رابط «و» در جملات شامل عبارات فازی است. در ریاضیات معمولی، رابط «و» به صورت استاندارد با جدول ارزش **؟؟** تعریف می‌شود. اما در ترجمه جملات فازی و در مدل‌سازی رابط «و» دست ما بازتر خواهد بود و می‌توانیم بسته به شرایط یک t -نرم مناسب را برای مدل‌سازی «و» در نظر بگیریم.

در این مقاله با معرفی رده‌ای از t -نرم‌ها به نام t -نرم‌های ارشمیدسی^۲، مثال‌هایی از t -نرم‌ها را ارائه خواهیم کرد.

در بخش ۲، تعریف t -نرم را ارائه کرده و برخی خواص آن را بیان می‌کنیم. هم‌چنین مثال‌هایی از t -نرم‌ها خواهیم آورد.

در بخش ۳، رده خاصی از t -نرم‌ها به نام t -نرم‌های ارشمیدسی را مدنظر قرار داده و به تفصیل مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در بخش ۴، ابتدا مفهوم نفی فازی را معرفی کرده و در ادامه قانون تناقض را در مورد یک t -نرم و یک نفی فازی تعریف می‌کنیم. سپس شرط لازم و کافی برای این که یک t -نرم ارشمیدسی و یک نفی فازی اکید در قانون تناقض صدق کنند را بیان و اثبات می‌کنیم. در سرتاسر مقاله، $\wedge$ نمادی برای تابع $\min$ و $\vee$ نشان‌دهنده تابع $\max$ است. مطالب مقاله برگرفته از مراجع [۱، ۲، ۶] می‌باشند.

۲ t -نرم

در این بخش، مفهوم t -نرم را معرفی کرده و ویژگی‌های اولیه و مثال‌هایی از t -نرم‌ها را ارائه می‌کنیم. همان‌طور که در سرآغاز گفته شد t -نرم‌ها را می‌توان به عنوان رابطی برای تعریف اشتراک مجموعه‌های فازی در نظر گرفت.

تعریف ۱.۰۲. تابع

$$T : [0, 1] \times [0, 1] \longrightarrow [0, 1]$$

را یک نرم مثلثی (به اختصار یک t -نرم) می‌نامند هر گاه برای هر $x, y, z, w \in [0, 1]$ داشته باشیم:

$$T(x, 1) = x \quad .1$$

$$T(x, y) = T(y, x) \quad .2$$

---

²Archimedean

$$T(x, T(y, z)) = T(T(x, y), z) \quad ۳.$$

$$۴. \text{ اگر } w \leq x \text{ و } y \leq z \text{ آن‌گاه } T(w, y) \leq T(x, z).$$

ملاحظه ۲.۲. از نقطه نظر جبری، می‌توان به یک t -نرم به عنوان یک عمل دوتایی روی مجموعه $[0, 1]$ نگریست که در خواص چهارگانه تعریف فوق صدق می‌کند. از آن‌جا که به کار بردن نمادهایی چون $(T(x, T(T(w, z), y)))$ گیج‌کننده و نامانوس است از نمادگذاری جبری برای t -نرم‌ها استفاده می‌کنیم. به این معنی که عملگر دوتایی را مابین مولفه‌ها قرار می‌دهیم. هم‌چنین به جای نماد T از نمادهایی مانند $\Delta, \circ, \diamond$ و غیره برای نشان دادن یک t -نرم استفاده می‌کنیم. با این قرارداد (و با توجه به خاصیت (۳))، عبارت $(T(x, T(T(w, z), y)))$ به صورت $x \Delta w \Delta z \Delta y$ در خواهد آمد.

با توجه به ملاحظه ۲.۲، مناسب است که تعریف ۱.۲ را به صورت زیر بازنویسی کنیم:

تعریف ۳.۲. عملگر دوتایی

$$\Delta : [0, 1] \times [0, 1] \longrightarrow [0, 1]$$

را یک t -نرم نامند هرگاه برای هر $x, y, z, w \in [0, 1]$ داشته باشیم:

$$۱. \quad x \Delta x = x \quad (\text{عضو همانی})$$

$$۲. \quad x \Delta y = y \Delta x \quad (\text{خاصیت جابجایی})$$

$$۳. \quad x \Delta (y \Delta z) = (x \Delta y) \Delta z \quad (\text{خاصیت شرکت‌پذیری})$$

$$۴. \text{ اگر } w \leq x \text{ و } y \leq z \text{ آن‌گاه } w \Delta y \leq x \Delta z \quad (\text{صعودی بودن در هر مولفه})$$

ملاحظه ۴.۲. در این مقاله به تناسب بحث، از هر دو نوع بیان و نمادگذاری (تابعی یا عملگری) برای t -نرم‌ها که در تعاریف ۱.۲ و ۳.۲ آمدند استفاده خواهیم کرد.

گزاره ۵.۲. فرض کنیم Δ یک t -نرم باشد. در این صورت $(\Delta, [0, 1])$ یک تکواره^۳ جابجایی است.

اثبات. یک تکواره جابجایی یک ساختار با عمل دوتایی است که دارای خواص (۱)، (۲) و (۳) از تعریف ۳.۲ است که برای Δ روی $[0, 1]$ برقرار است. $\square$

مثال ۶.۲. هر یک از موارد زیر یک t -نرم هستند:

$$x \Delta_{\circ} y = \begin{cases} y & x = 1 \\ x & y = 1 \\ \circ & \text{در غیر این صورت} \end{cases}, \quad x \Delta_{\vee} y = (x + y - 1) \vee \circ,$$

$$x \Delta_{\uplus} y = \frac{xy}{2 - (x + y - xy)}, \quad x \Delta_{\times} y = xy,$$

$$x \Delta_{\neq} y = \begin{cases} \frac{xy}{x+y-xy} & x \neq \circ \\ \circ & x = \circ \end{cases}, \quad x \Delta_{\wedge} y = x \wedge y.$$

گزاره ۷.۲. فرض کنیم Δ یک t -نرم باشد و $x, y \in [0, 1]$. در این صورت:

$$\circ \Delta x = \circ \quad ۱.$$

$$x \Delta_{\circ} y \leq x \Delta y \leq x \Delta_{\circ} y \quad ۲.$$

اثبات. برای اثبات (۱)، با توجه به خواص (۱) و (۴) از تعریف ۳.۲ داریم:

$$\circ \leq \circ \Delta x \leq \circ \Delta 1 = \circ.$$

³ Monoid

برای اثبات (۲) واضح است که $x \Delta y \leq x \Delta 1 = x$ ، از طرفی، $x \Delta y \leq x \wedge y = x \Delta y$ و $x \Delta y \leq 1 \Delta y = y$ بنابراین $x \Delta y \leq x \wedge y = x \Delta y$.
 طبق خاصیت (۱) از تعریف ۳.۲ داریم:

$$0 \Delta 1 = 1 \Delta 0 = 0, \quad 1 \Delta 1 = 1$$

و طبق قسمت (۱) از گزاره ۷.۲ داریم: $0 \Delta 0 = 0$. بنابراین هر t -نرم Δ یک توسیع از رابط $\wedge$ با جدول ؟؟ است.

قسمت (۲) نشان می‌دهد که t -نرم مینیمم ($\Delta_5 = \wedge$) بزرگترین t -نرم است. البته هر دو t -نرم لزوماً قابل مقایسه نیستند. مثلاً t -نرم‌های Δ_3 و Δ_5 در مثال ۶.۲ قابل مقایسه نیستند.
 t -نرم Δ را خودتوان نامند هر گاه $x \Delta x = x$ برای هر $x \in [0, 1]$. تنها t -نرم خودتوان، t -نرم مینیمم است.

گزاره ۸.۲. فرض کنیم Δ یک t -نرم باشد. Δ خودتوان است اگر و تنها اگر $\Delta = \wedge$.

اثبات. اگر $\Delta = \wedge$ ، آن‌گاه $x \Delta x = x \wedge x = x$ برای هر $x \in [0, 1]$ و لذا Δ خودتوان است. برعکس؛ فرض کنیم Δ خودتوان باشد. طبق گزاره ۷.۲ (۲)، $\Delta \leq \wedge$. نشان می‌دهیم عکس این نیز برقرار است. فرض کنیم $x, y \in [0, 1]$. بدون کم شدن از کلیت، فرض کنیم $x \leq y$. طبق خاصیت (۴) t -نرم‌ها داریم:

$$x \wedge y = x = x \Delta x \leq x \Delta y.$$

بنابراین $\Delta \leq \wedge$ و حکم ثابت است. □

۳ t -نرم‌های ارشمیدسی و مولدهای ضربی و جمعی آنها

در موقعیت‌های مختلف، نیازمند t -نرم‌های متفاوتی هستیم. بنابراین مهم است که بتوانیم متناسب با هر موقعیت، t -نرم خاص آن موقعیت را بسازیم. برای این منظور به رده خاصی از t -نرم‌ها می‌پردازیم که می‌توان به کمک مفهوم تابع مولد آنها را تولید کرد.

تعریف ۱.۳.۱. t -نرم Δ را ارشمیدسی نامند اگر پیوسته بوده و $x \Delta x < x$ برای هر $x \in (0, 1)$.

ملاحظه ۲.۳. تعاریف معادل دیگری نیز برای t -نرم‌های ارشمیدسی وجود دارد. به عنوان نمونه، تعریف ۶.۱.۵ از مرجع [۶] را ببینید.

مثال ۳.۳. t -نرم‌های $\Delta_1, \Delta_2, \Delta_3$ و Δ_4 در مثال ۶.۲، همگی ارشمیدسی هستند. اما t -نرم Δ_5 (یا همان مینیم) ارشمیدسی نیست. همچنین Δ_0 ارشمیدسی نمی‌باشد زیرا پیوسته نیست. (در برخی کتب شرط پیوستگی جزء تعریف t -نرم‌های ارشمیدسی نیست. مثلاً تعریف ۵.۱ از مرجع [۲] را ببینید.)

t -نرم‌های ارشمیدسی دارای مولدهای جمعی و ضربی هستند. در ادامه این مولدها را تعریف می‌کنیم.

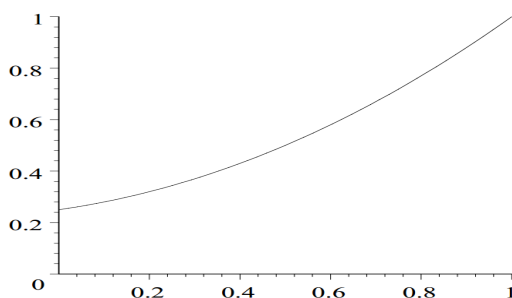
۱.۳ مولدهای ضربی

یک راه ساختن t -نرم‌های ارشمیدسی، استفاده از مفهوم مولد ضربی است.

تعریف ۴.۳. فرض کنید $0 \leq a < 1$. تابع $f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ را یک یکرخیختی ترتیبی نامند هرگاه یک به یک و پوشا بوده و حافظ ترتیب باشد؛ یعنی هرگاه $x \leq y$ آن‌گاه $f(x) \leq f(y)$.

به بیان دیگر، یک یکرخیختی ترتیبی، تابعی دوسویی و اکیداً صعودی است. همچنین واضح است که $f(0) = a$ و $f(1) = 1$. شکل **؟؟** شمای کلی یک یکرخیختی ترتیبی را نشان می‌دهد.

گزاره ۵.۳. فرض کنیم $f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ یک یکرخیختی ترتیبی باشد. در این صورت f تابعی پیوسته است.

شکل ۱: نمودار یک یکرختی ترتیبی (=مولد ضربی)

اثبات. [۵، قضیه ۱]. □

تعریف ۶.۳. فرض کنیم $f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ یک یکرختی ترتیبی و Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. Δ_f را به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$\begin{aligned} \Delta_f : [0, 1] \times [0, 1] &\rightarrow [0, 1] \\ \Delta_f(x, y) = x \Delta_f y &= f^{-1}((f(x) \Delta f(y)) \vee a). \end{aligned} \quad (9)$$

نشان می‌دهیم Δ_f یک t -نرم ارشمیدسی است. برای این منظور به لم زیر نیاز داریم.

لم ۷.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم بوده و $x, y, z, a \in [0, 1]$. در این صورت

$$(x \Delta ((y \Delta z) \vee a)) \vee a = (x \Delta y \Delta z) \vee a. \quad (10)$$

اثبات. اگر $a \leq y \Delta z$ آن‌گاه تساوی با توجه به شرکت‌پذیری Δ برقرار خواهد بود. اگر $y \Delta z \leq a$ آن‌گاه با توجه به این‌که $x \Delta a \leq 1 \Delta a = a$ داریم:

$$(x \Delta ((y \Delta z) \vee a)) \vee a = (x \Delta a) \vee a = a.$$

از سوی دیگر، $x \Delta y \Delta z \leq y \Delta z \leq a$ پس $(x \Delta y \Delta z) \vee a = a$ و تساوی برقرار است. $\square$

قضیه ۸.۳. Δ_f در تعریف ۶.۳ یک t -نرم ارشمیدسی است.

اثبات. با توجه به جابجایی بودن Δ ، Δ_f نیز جابجایی است. هم چنین داریم:

$$\begin{aligned} 1 \Delta_f x &= f^{-1}((f(1) \Delta f(x)) \vee a) & (f(1) = 1) \\ &= f^{-1}(f(x) \vee a) & (a \leq f(x)) \\ &= f^{-1}(f(x)) \\ &= x. \end{aligned}$$

برای شرکت پذیری، باید نشان دهیم

$$x \Delta_f (y \Delta_f z) = (x \Delta_f y) \Delta_f z.$$

با توجه به لم ۷.۳ داریم:

$$\begin{aligned} x \Delta_f (y \Delta_f z) &= x \Delta_f (f^{-1}((f(y) \Delta f(z)) \vee a)) \\ &= f^{-1}((f(x) \Delta f(f^{-1}((f(y) \Delta f(z)) \vee a))) \vee a) \\ &= f^{-1}(((f(x) \Delta (f(y) \Delta f(z)) \vee a) \vee a) \\ &= f^{-1}((f(x) \Delta f(y) \Delta f(z)) \vee a). \end{aligned}$$

از سوی دیگر،

$$\begin{aligned} (x \Delta_f y) \Delta_f z &= (f^{-1}((f(x) \Delta f(y)) \vee a)) \Delta_f z \\ &= f^{-1}((f(f^{-1}((f(x) \Delta f(y)) \vee a)) \Delta f(z)) \vee a) \\ &= f^{-1}(((f(x) \Delta (f(y) \Delta f(z))) \vee a) \vee a) \\ &= f^{-1}((f(x) \Delta f(y) \Delta f(z)) \vee a). \end{aligned}$$

صعودی بودن Δ_f نسبت به هر مولفه: فرض کنیم $w \leq x$ و $y \leq z$. از آن‌جا که f صعودی است، $f(w) \leq f(x)$ و $f(y) \leq f(z)$. چون Δ یک t -نرم است پس $f(w) \Delta f(y) \leq f(x) \Delta f(z)$. در نتیجه، $(f(w) \Delta f(y)) \vee a \leq (f(x) \Delta f(z)) \vee a$. حال از آن‌جا که f^{-1} نیز صعودی است داریم:

$$w \Delta_f y = f^{-1}((f(w) \Delta f(y)) \vee a) \leq f^{-1}((f(x) \Delta f(z)) \vee a) = x \Delta_f z.$$

بنابراین Δ_f یک t -نرم است.

حال نشان می‌دهیم $x \Delta_f x < x$ برای هر $x \in (0, 1)$. با برهان خلف، فرض کنیم $x \in (0, 1)$ موجود باشد به طوری که $x \Delta_f x = x$. در نتیجه، $f^{-1}((f(x) \Delta f(x)) \vee a) = x$. لذا $(f(x) \Delta f(x)) \vee a = f(x)$. در صورتی که $f(x) \Delta f(x) \leq a$ در صورتی که $f(x) \Delta f(x) = f(x)$ و در نتیجه، $f(x) = a = f(0)$. پس $x = 0$ که تناقض است. بنابراین $a < f(x) \Delta f(x)$ و از این‌جا، $f(x) \Delta f(x) = f(x)$ که در تناقض با ارشمیدسی بودن Δ است و حکم ثابت می‌شود. $\square$

قضیه فوق به ما این امکان را می‌دهد که با در نظر گرفتن یک t -نرم ارشمیدسی Δ و یک یکریختی ترتیبی f ، t -نرم‌های ارشمیدسی زیادی را بسازیم.

یکی از مهم‌ترین t -نرم‌های ارشمیدسی، t -نرم حاصلضرب معمولی است که آن را با

نمایش می‌دهیم. بنابراین

$$x \bullet y := xy, \quad x, y \in [0, 1]. \quad (11)$$

حال t -نرم‌های متفاوتی را با در نظر گرفتن $\bullet = \Delta$ ، تعریف ۶.۳، و قضیه ۸.۳ معرفی می‌کنیم. برای این منظور به لم زیر نیاز داریم.

لم ۹.۳. فرض کنیم $f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ یک یکرخیختی ترتیبی باشد. در این صورت $f^{-1} : [a, 1] \rightarrow [0, 1]$ حافظ ترتیب بوده و برای هر $x, y \in [a, 1]$ داریم:

$$f^{-1}(x \vee y) = f^{-1}(x) \vee f^{-1}(y), \quad f^{-1}(x \wedge y) = f^{-1}(x) \wedge f^{-1}(y).$$

اثبات. به سادگی از تعاریف حاصل می‌شود. $\square$

مثال ۱۰.۳ (t -نرم لوکاسویچ^۴). فرض کنیم $\bullet = \Delta$ و $f(x) = e^{x-1}$. تابع

$$f : [0, 1] \rightarrow [e^{-1}, 1]$$

یک یکرخیختی ترتیبی است و $f^{-1}(x) = 1 + \ln x$. بنابراین طبق لم ۹.۳ داریم:

$$\begin{aligned} f^{-1}(f(x)f(y) \vee f(0)) &= f^{-1}(e^{x-1}e^{y-1} \vee e^{-1}) \\ &= f^{-1}(e^{x-1}e^{y-1}) \vee f^{-1}(e^{-1}) \\ &= 1 + ((x + y - 2) \vee (-1)) \\ &= (x + y - 1) \vee 0. \end{aligned}$$

---

⁴J. Lukasiewicz

لذا طبق قضیه ۸.۳، تابع

$$x \blacktriangle y = (x + y - 1) \vee 0, \quad x, y \in [0, 1] \quad (12)$$

یک t -نرم ارشمیدسی است که آن را t -نرم لوکاسویچ می‌نامند.

مثال ۱۱.۳. فرض کنیم $\bullet$ و $\Delta = e^{-\frac{1-x}{x}}$ و $f(x) = e^{-\frac{1-x}{x}}$ به سادگی دیده می‌شود که

$$f : [0, 1] \rightarrow [0, 1]$$

یک یکرختی ترتیبی است و $f^{-1}(x) = \frac{1}{1 - \ln x}$ (توجه داریم که $f(0) = e^{-\infty} = 0$). بنابراین طبق تعریف ۶.۳ داریم:

$$\begin{aligned} x \Delta_f y &= x \bullet_f y = f^{-1}(f(x)f(y) \vee 0) \\ &= f^{-1}\left(e^{-\frac{1-x}{x}} e^{-\frac{1-y}{y}}\right) \\ &= \frac{1}{1 - \ln\left(e^{-\frac{1-x}{x}} e^{-\frac{1-y}{y}}\right)} \\ &= \left(1 + \frac{1-x}{x} + \frac{1-y}{y}\right)^{-1} \\ &= \frac{xy}{x + y - xy}. \end{aligned}$$

در ادامه نشان می‌دهیم که تمام t -نرم‌های ارشمیدسی از روی t -نرم حاصلضرب و یک یکرختی ترتیبی ساخته می‌شوند.

تعریف ۱۲.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. یکرختی ترتیبی

$f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ را یک تابع مولد ضربی برای Δ نامند هرگاه $\bullet_f = \Delta$. به عبارت

دیگر، f یک تابع مولد ضربی Δ است هرگاه

$$x \Delta y = f^{-1}(f(x)f(y) \vee a). \quad (13)$$

قضیه زیر نشان می‌دهد که هر t -نرم ارشمیدسی، تابع مولد ضربی دارد.

قضیه ۱۳.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت عنصر $a \in [0, 1)$ و یکرخیختی ترتیبی $[a, 1] \rightarrow [0, 1] : f$ وجود دارند به طوری که

$$x \Delta y = f^{-1}(f(x)f(y) \vee a),$$

برای هر $x, y \in [0, 1]$ ؛ هم‌چنین اگر $k : [0, 1] \rightarrow [b, 1]$ یک یکرخیختی ترتیبی باشد آن‌گاه
 $x \Delta y = k^{-1}(k(x)k(y) \vee b)$ اگر و تنها اگر $f(x) = k(x)^r$ برای بعضی $r > 0$.

□

اثبات. [۶، قضیه ۳.۲.۵]

می‌توان قضایای ۸.۳ و ۱۳.۳ را به شکل زیر و در یک قضیه ادغام کرد.
 فرض کنیم

$$\mathcal{F} = \{f | f : [0, 1] \rightarrow [a, 1], \text{ } f \text{ یکرخیختی ترتیبی (مولد ضربی) است}\}. \quad (14)$$

رابطه $\approx$ را روی $\mathcal{F}$ به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

برای هر $f, k \in \mathcal{F}$ ،

$$f \approx k \text{ اگر و تنها اگر } f(x) = k(x)^r \text{ برای بعضی } r > 0. \quad (15)$$

به سادگی دیده می‌شود که $\approx$ یک رابطه هم‌ارزی روی مجموعه $\mathcal{F}$ است.

قرار می‌دهیم:

$$\mathcal{A} = \{\Delta | \Delta \text{ یک } t\text{-نرم ارشمیدسی است}\} \quad (16)$$

قضیه ۱۴.۳. فرض کنیم $\mathcal{F}$ و A مجموعه‌های معرفی شده در (۱۴) و (۱۶) باشند. در این صورت تابع

$$\begin{aligned} \varphi: \frac{\mathcal{F}}{\approx} &\longrightarrow A \\ [f] &\longmapsto \Delta_f \end{aligned}$$

یک تناظر یک به یک است. که در آن $\frac{\mathcal{F}}{\approx}$ مجموعه کلاس‌های هم‌ارزی $\mathcal{F}$ تحت رابطه هم‌ارزی $\approx$ و Δ_f همان t -نرم در تعریف ۶.۳ است.

اثبات. این مطلب در واقع ترکیب دو قضیه ۸.۳ و ۱۳.۳ می‌باشد. $\square$
در ادامه نشان می‌دهیم t -نرم‌های ارشمیدسی به دو دسته مجزا تقسیم می‌شوند.

تعریف ۱۵.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم باشد. Δ را

۱. پوچ‌توان نامند اگر برای هر $x \in [0, 1)$ ، عدد صحیح مثبت n موجود باشد به طوری که $x^{[n]} = 0$ ؛ جایی که

$$x^{[n]} = \underbrace{x \Delta x \Delta \dots \Delta x}_n.$$

۲. اکید نامند هرگاه برای هر $x \in (0, 1)$ ، $x^{[n]} > 0$ برای هر عدد صحیح مثبت n .

مثال ۱۶.۳. فرض کنیم $\blacktriangle$ همان t -نرم لوکاسویچ تعریف شده در (۱۲) باشد. در این صورت $\blacktriangle$ پوچ‌توان است. برای اثبات این مطلب توجه می‌کنیم که برای هر $x \in [0, 1)$ عدد طبیعی n وجود دارد به طوری که $x \leq \frac{n}{n+1}$ زیرا در غیر این صورت،

$$x \geq \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n}{n+1} = 1.$$

که تناقض است. در نتیجه، $(n+1)x - n \leq 0$. بنابراین $x^{[n+1]} = ((n+1)x - n) \vee 0 = 0$.

مثال ۱۷.۳. فرض کنیم • همان t -نرم حاصلضرب تعریف شده در (۱۱) و $\Delta_5 (= \min)$ همان t -نرم تعریف شده در مثال ۶.۲ باشد. به سادگی دیده می‌شود که • و Δ_5 اکید هستند.

می‌توان t -نرم‌هایی را ساخت که نه پوچ‌توان هستند و نه اکید.

مثال ۱۸.۳. تابع

$$x \Delta y = \begin{cases} \circ & (x, y) \in [\circ, \frac{1}{2}] \times [\circ, \frac{1}{2}], \\ x \wedge y & \text{در غیر این صورت.} \end{cases}$$

یک t -نرم بوده که نه پوچ‌توان است و نه اکید.

در مورد t -نرم‌های ارشمیدسی وضعیت به گونه دیگری است. در ادامه نشان می‌دهیم یک t -نرم ارشمیدسی، اکید است اگر و تنها اگر پوچ‌توان نباشد.

لم ۱۹.۳. فرض کنید $f : [0, 1] \rightarrow [a, 1]$ یک مولد ضربی از t -نرم ارشمیدسی Δ باشد. در این صورت

$$x^{[n]} = f^{-1}(f(x)^n \vee f(\circ)), \quad x \in [0, 1].$$

اثبات. اثبات را با استقراء روی n انجام می‌دهیم. از آن جا که $f(\circ) \leq f(x)$ بنابراین داریم:

$$f^{-1}(f(x) \vee f(\circ)) = f^{-1}(f(x)) = x = x^{[1]}.$$

لذا حکم به ازای $n = 1$ برقرار است. حال فرض کنیم حکم برای $n = k$ برقرار باشد. نشان می‌دهیم برای $n = k + 1$ نیز برقرار خواهد بود. با توجه به تساوی (۱۳)، فرض استقراء و لم

۷.۳ داریم:

$$\begin{aligned} x^{[k+1]} &= x^{[k]} \Delta x = f^{-1}(f(x)^k \vee f(\circ)) \Delta x \\ &= f^{-1}(f(f^{-1}(f(x)^k \vee f(\circ)))f(x) \vee f(\circ)) \\ &= f^{-1}((f(x)^k \vee f(\circ))f(x) \vee f(\circ)) \\ &= f^{-1}(f(x)(f(x)^{k-1}f(x) \vee f(\circ)) \vee f(\circ)) \\ &= f^{-1}(f(x)^{k+1} \vee f(\circ)). \end{aligned}$$

□ و حکم ثابت می‌شود.

نتیجه ۲.۰.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی بوده و $[a, 1] \rightarrow [0, 1] : f$ مولدی ضربی برای آن باشد. در این صورت،

۱. Δ پوچ‌توان است اگر و تنها اگر $f(\circ) > \circ$ ؛

۲. Δ اکید است اگر و تنها اگر $f(\circ) = \circ$.

اثبات. (۱) فرض کنیم $x \in (\circ, 1)$. بنابراین $1 > f(x) > \circ$. اگر $f(\circ) > \circ$ آن‌گاه عدد طبیعی n وجود دارد به طوری که $f(x)^n < f(\circ)$. در نتیجه داریم:

$$x^{[n]} = f^{-1}(f(x)^n \vee f(\circ)) = f^{-1}(f(\circ)) = \circ$$

و لذا Δ پوچ‌توان است.

حال فرض کنیم Δ پوچ‌توان باشد و با برهان خلف بگیریم $f(\circ) = \circ$. بنابراین برای هر عدد طبیعی n ،

$$x^{[n]} = f^{-1}(f(x)^n \vee f(\circ)) = f^{-1}(f(x)^n).$$

اما $f(x)^n \neq 0$ و در نتیجه، $x^{[n]} \neq 0$ که در تناقض با پوچ توانی Δ است.

(۲) با استدلالی مشابه (۱) به دست می‌آید. □

نتیجه ۲۱.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت Δ اکید است اگر و تنها اگر پوچ توان نباشد.

اثبات. فرض کنیم f مولدی ضربی برای Δ باشد. در این صورت $f(0) = 0$ یا $f(0) > 0$ و هر دوی این‌ها نمی‌تواند با هم اتفاق بیفتد. حال حکم از نتیجه ۲۰.۳ به دست می‌آید. □

نتیجه ۲۲.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت Δ اکید است اگر و تنها اگر یکریختی ترتیبی $[0, 1] \rightarrow [0, 1]$: f موجود باشد به طوری که

$$x \Delta y = f^{-1}(f(x)f(y)).$$

هم چنین یکریختی ترتیبی $[0, 1] \rightarrow [0, 1]$: k در این شرط صدق می‌کند اگر و تنها اگر $f(x) = k(x)^r$ برای بعضی $r > 0$.

اثبات. از قضیه ۱۳.۳ و نتیجه ۲۰.۳ ثابت می‌شود. □

گزاره زیر در مورد t -نرم‌های ارشمیدسی پوچ توان، در بخش بعد مورد استفاده ما خواهد بود.

گزاره ۲۳.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت Δ پوچ توان است اگر و تنها اگر عناصر $(0, 1)$: x, y موجود باشند به طوری که $x \Delta y = 0$.

اثبات. فرض کنیم Δ پوچ توان بوده و $x \in (0, 1)$ عنصر دلخواهی باشد. بنابراین عدد طبیعی $n > 1$ وجود دارد به طوری که $x^{[n]} = 0$ و $x^{[n-1]} \neq 0$. بنابراین با در نظر گرفتن $y = x^{[n-1]}$ داریم $x \Delta y = 0$.

برعکس، فرض کنیم عناصر $(0, 1)$: x, y موجود باشند به طوری که

$x \Delta y = \circ$ و فرض کنیم Δ پوچ‌توان نباشد. بنابراین تابع مولدی مانند f وجود دارد به طوری که $f(\circ) = \circ$ و $f(\circ) = \circ$ و $x \Delta y = f^{-1}(f(x)f(y))$ پس $f(x)f(y) = \circ$ و از اینجا، $f(x) = \circ$ یا $f(y) = \circ$ و در نتیجه، $x = \circ$ یا $y = \circ$ که تناقض است زیرا $x, y \in (\circ, 1)$. $\square$

۲.۳ مولدهای جمعی

از نقطه نظر تاریخی، نمایش t -نرم‌های ارشمیدسی ابتدا به وسیله مولدهای جمعی صورت گرفت.

تعریف ۲۴.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. تابع پیوسته و اکیداً نزولی $g : [0, 1] \rightarrow [0, \infty]$ که $g(0) < \infty$ و $g(1) = 0$ را یک مولد جمعی برای Δ می‌نامند هرگاه

$$x \Delta y = g^{-1}((g(x) + g(y)) \wedge g(0)).$$

قضیه زیر ارتباط بین مولدهای ضربی و جمعی یک t -نرم ارشمیدسی را مشخص می‌کند.

قضیه ۲۵.۳. فرض کنیم $g : [0, 1] \rightarrow [0, \infty]$ یک تابع پیوسته، اکیداً نزولی با $g(1) = 0$ و $g(0) < \infty$ قرار می‌دهیم

$$f(x) = e^{-g(x)}$$

$$x \bullet_f y = f^{-1}(f(x)f(y) \vee f(0))$$

$$x \Delta_{g+y} = g^{-1}((g(x) + g(y)) \wedge g(0)).$$

در این صورت، $f : [0, 1] \rightarrow [0, \infty]$ یک یکرختی ترتیبی بوده $\bullet_f = \Delta_{g+y}$.

اثبات. به سادگی دیده می‌شود که f یک یکرختی ترتیبی بوده و $f^{-1}(x) = g^{-1}(-\ln(x))$. حال فرض کنیم $x, y \in [0, 1]$. اگر $f(x)f(y) \geq f(0)$ آنگاه با لگاریتم‌گیری از طرفین

می‌توان نشاد داد که $g(x) + g(y) \leq g(\circ)$ لذا داریم:

$$\begin{aligned} x \bullet_f y &= f^{-1}(f(x)f(y)) \\ &= f^{-1}(e^{-g(x)}e^{-g(y)}) \\ &= f^{-1}(e^{-(g(x)+g(y))}) \\ &= g^{-1}(-\ln(e^{-(g(x)+g(y))})) \\ &= g^{-1}(g(x) + g(y)) \\ &= x \Delta_{g^+} y. \end{aligned}$$

اما اگر $f(x)f(y) < f(\circ)$ آن‌گاه $g(x) + g(y) > g(\circ)$ و داریم:

$$\begin{aligned} x \bullet_f y &= f^{-1}(f(\circ)) = \circ \\ x \Delta_{g^+} y &= g^{-1}(g(\circ)) = \circ. \end{aligned}$$

□ و حکم ثابت است.

نتیجه ۲۶.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی با مولد جمعی g باشد. در این صورت:

$$۱. \Delta \text{ پوچ توان است اگر و تنها اگر } g(\circ) < \infty;$$

$$۲. \Delta \text{ اکید است اگر و تنها اگر } g(\circ) = \infty.$$

اثبات. در قضیه ۲۵.۳، f تابع مولد ضربی و g تابع مولد جمعی برای t -نرم $\bullet_f (= \Delta_{g^+})$

□ است و $g(x) = -\ln f(x)$. بنابراین نتیجه از ۲۰.۳ حاصل می‌شود.

می‌توان مشابه قضایای ۸.۳ و ۱۳.۳ را برای حالت مولد جمعی به صورت زیر بیان کرد:

قضیه ۲۷.۳. فرض می‌کنیم Δ یک t -نرم باشد. در این صورت Δ ارشمیدسی است اگر و

تنها اگر یک تابع پیوسته و اکیداً نزولی $[0, \infty] \rightarrow [0, 1] : g$ با $g(1) = \circ$ موجود باشد به

طوری که

$$x \Delta y = g^{-1}((g(x) + g(y)) \wedge g(\circ)).$$

هم‌چنین هرگاه $s : [0, 1] \rightarrow [0, \infty]$ خواص g را داشته باشد آن‌گاه

$$x \Delta y = s^{-1}((s(x) + s(y)) \wedge s(\circ))$$

اگر و تنها اگر $g(x) = rs(x)$ برای بعضی $r > 0$.

اثبات. به کمک قضایای ۱۳.۳ و ۲۵.۳ به سادگی اثبات می‌شود. $\square$

ملاحظه ۲۸.۳. دقت کنید که با توجه به قسمت دوم قضیه ۲۷.۳، مولدهای جمعی یک t -نرم ارشمیدسی تا حد یک ثابت ضربی مثبت، یکتا هستند. هم‌چنین می‌توان مشابه قضیه ۱۴.۳ را در مورد مولدهای جمعی، بیان و اثبات کرد.

به کمک قضیه ۲۵.۳ می‌توانیم توصیف دیگری از t -نرم‌های ارشمیدسی پوچ‌توان ارائه کنیم. گزاره ۲۹.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت Δ پوچ‌توان است اگر و تنها اگر یکریختی ترتیبی $\varphi : [0, 1] \rightarrow [0, 1]$ موجود باشد به طوری که

$$x \Delta y = \varphi^{-1}(\varphi(x) \blacktriangle \varphi(y))$$

که در آن $\blacktriangle$ همان t -نرم لوکاسویچ در ۱۲ است.

اثبات. فرض کنیم Δ پوچ‌توان بوده و $g : [0, 1] \rightarrow [0, \infty)$ مولد جمعی آن باشد. بنابراین

$$x \Delta y = g^{-1}((g(x) + g(y)) \wedge g(\circ)).$$

قرار می‌دهیم

$$\varphi(x) = 1 - \frac{g(x)}{g(\circ)}, \quad x \in [0, 1].$$

به سادگی دیده می‌شود که φ یک یکرختی ترتیبی است و

$$g(x) = g(\circ) - g(\circ)\varphi(x),$$

$$g^{-1}(x) = \varphi^{-1}\left(1 - \frac{x}{g(\circ)}\right).$$

بنابراین داریم:

$$\begin{aligned} x \Delta y &= g^{-1}((g(x) + g(y)) \wedge g(\circ)) \\ &= \varphi^{-1}\left(1 - \frac{(g(\circ) - g(\circ)\varphi(x) + g(\circ) - g(\circ)\varphi(y)) \wedge g(\circ)}{g(\circ)}\right) \\ &= \varphi^{-1}((\varphi(x) + \varphi(y)) \vee \circ) \\ &= \varphi^{-1}(\varphi(x) \blacktriangle \varphi(y)). \end{aligned}$$

برای اثبات عکس گزاره، فرض کنیم $x \in [0, 1)$. بنابراین $\varphi(x) \in [0, 1)$. اما در مثال ۱۶.۳ نشان دادیم که $\blacktriangle$ یک t -نرم پوچ توان است. بنابراین عدد طبیعی n وجود دارد به طوری که

$$\varphi(x)^{[n]} = \underbrace{\varphi(x) \blacktriangle \varphi(x) \blacktriangle \dots \blacktriangle \varphi(x)}_{n \text{ بار}} = \circ.$$

از سوی دیگر به سادگی (و به کمک استقراء) دیده می‌شود که $\varphi(x)^{[n]} = \varphi(x)^{[n]}$. در نتیجه، $\varphi(x)^{[n]} = \circ$. لذا $x^{[n]} = \circ$. بنابراین Δ پوچ توان است. $\square$

ملاحظه ۳۰.۳. با استفاده از قضایای ۸.۳، ۱۳.۳ و ۲۵.۳ برخی از مثال‌های مهم از t -نرم‌های ارشمیدسی را به همراه توابع مولد ضربی و جمعی آن‌ها را در جدول ۲ آورده‌ایم. طبق نتیجه ۲۰.۳، t -نرم‌هایی که برای مولد ضربی f آن‌ها داشته باشیم $f(\circ) = \circ$ اکید بوده و بقیه t -نرم‌ها

پوچ‌توان هستند. بنابراین در جدول ۲ ملاحظه می‌کنیم که t -نرم‌های حاصلضرب، شوایزر^۵ (۱) و هاماشه^۶ اکید بوده و لوکاسویچ، یاگر^۷ و شوایزر (۲)، پوچ‌توان هستند.

جدول ۲: برخی از t -نرم‌های ارشمیدسی به همراه توابع مولد [۶، فصل ۵]

نام t -نرم	ضابطه t -نرم، ($p > 0$)	مولد ضربی f	مولد جمعی g
حاصلضرب	xy	x	$-\ln x$
لوکاسویچ	$(x + y - 1) \vee 0$	e^{x-1}	$1 - x$
یاگر	$\left(1 - \sqrt[p]{(1-x)^p + (1-y)^p}\right) \vee 0$	$e^{-(1-x)^p}$	$(1-x)^p$
شوایزر (۱)	$(x^{-p} + y^{-p} - 1)^{-\frac{1}{p}}$	$e^{-x^{-p}}$	x^{-p}
شوایزر (۲)	$(x^p + y^p - 1) \vee 0$	e^{x^p-1}	$1 - x^p$
هاماشه	$\frac{xy}{p+(1-p)(x+y-xy)}$	$\frac{x}{p+(1-p)x}$	$\ln \frac{p+(1-p)x}{x}$

۳.۳ یکرختی t -نرم‌ها

همان‌طور که در قضیه ۸.۳ دیدیم یک راه برای ساختن t -نرم‌های ارشمیدسی به صورت زیر است: برای هر $a \in [0, 1]$ و هر یکرختی ترتیبی $[a, 1] \rightarrow [0, 1]$: f (تعریف ۴.۳) تعریف

$$x \bullet_f y = f^{-1}(f(x)f(y) \vee a) \quad (17)$$

یک t -نرم ارشمیدسی به ما می‌دهد. هم‌چنین طبق قضیه ۱۳.۳ تمام t -نرم‌های ارشمیدسی به صورت (۱۷) هستند.

حال این سوال مطرح است که چه موقع دو t -نرم اساساً یکی هستند؟

برای پاسخ، مفهوم یکرختی t -نرم‌ها را تعریف کرده و نشان می‌دهیم تا حد یکرختی، تنها یک t -نرم ارشمیدسی اکید داریم که همان t -نرم حاصلضرب است. و تا حد یکرختی، تنها یک

⁵B. Schweizer

⁶H. Hamacher

⁷R. R. Yager

t -نرم ارشمیدسی پوچ توان داریم که همان t -نرم لوکاسویچ است.

نمادگذاری. ساختار $(\leq, [0, 1])$ را با نماد $\mathbb{I}$ نمایش می‌دهیم. هم‌چنین مجموعه تمام یکرختی‌های ترتیبی روی $\mathbb{I}$ (تعریف ۴.۳ به ازای $a = 0$) را با $Aut(\mathbb{I})$ نمایش می‌دهیم.

تعریف ۳.۱.۳. فرض کنیم $\diamond$ و $\circ$ دو t -نرم باشند. سیستم‌های $(\mathbb{I}, \diamond)$ و $(\mathbb{I}, \circ)$ را یکرخت نامند هر گاه عضو $h \in Aut(\mathbb{I})$ موجود باشد به طوری که برای هر $x, y \in [0, 1]$ داشته باشیم

$$h(x \circ y) = h(x) \diamond h(y)$$

قضیه ۳.۲.۳. فرض کنیم $\circ$ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت $\circ$ اکید است اگر و تنها اگر با t -نرم حاصلضرب یکرخت باشد؛ یعنی $f \in Aut(\mathbb{I})$ موجود باشد به طوری که برای هر $x, y \in [0, 1]$ داشته باشیم $f(x \circ y) = f(x)f(y)$. هم‌چنین عضو $k \in Aut(\mathbb{I})$ در این شرط صدق می‌کند اگر و تنها اگر $f(x) = k(x)^r$ برای بعضی $r > 0$.

اثبات. به سادگی از نتیجه ۲۰.۳ حاصل می‌شود. $\square$

قضیه ۳.۳.۳. فرض کنیم Δ یک t -نرم ارشمیدسی باشد. در این صورت Δ پوچ توان است اگر و تنها اگر با t -نرم لوکاسویچ یکرخت باشد؛ یعنی $\varphi \in Aut(\mathbb{I})$ موجود باشد به طوری که $\varphi(x \Delta y) = \varphi(x) \blacktriangle \varphi(y)$ جایی که $\blacktriangle$ همان t -نرم لوکاسویچ است که در ۱۲ تعریف شده است.

اثبات. به سادگی از گزاره ۲۹.۳ به دست می‌آید. $\square$

۴ t -نرم‌های صادق در قانون تناقض

در این بخش ابتدا مفهوم نفی فازی را تعریف کرده و سپس t -نرم‌های صادق در قانون تناقض را مدنظر قرار می‌دهیم. نشان می‌دهیم که t -نرم‌های ارشمیدسی که در این قانون صدق کنند پوچ توان هستند. در پایان مثال‌هایی از چنین t -نرم‌هایی را ارائه می‌کنیم.

تعریف ۱.۴. تابع $N : [0, 1] \rightarrow [0, 1]$ را یک نفی فازی نامند اگر $N(0) = 1$ ، $N(1) = 0$ و صعودی نباشد.

مثال ۲.۴. تابع

$$N : [0, 1] \rightarrow [0, 1], \quad N(x) = \begin{cases} 1 & x = 0, \\ 0 & x > 0. \end{cases}$$

یک نفی فازی است.

تعریف ۳.۴. نفی N را اکید نامند اگر پیوسته و اکیداً نزولی باشد.

مثال ۴.۴. تابع

$$N : [0, 1] \rightarrow [0, 1], \quad N(x) = 1 - x^2.$$

یک نفی اکید است.

تعریف ۵.۴. نفی اکید N را قوی نامند اگر $N(N(x)) = x$ برای هر $x \in [0, 1]$.

مثال ۶.۴. تابع

$$N_\lambda : [0, 1] \rightarrow [0, 1], \quad N_\lambda(x) = \frac{1-x}{1+\lambda x} \quad (\lambda > -1)$$

یک نفی قوی است. این نفی را نفی سوگینو^۸ می‌نامند که در حالت خاص $N_0(x) = 1 - x$ نفی زاده است.

تعریف ۷.۴. فرض کنید T یک t -نرم و N یک نفی فازی باشد. گوییم زوج (T, N) در قانون تناقض^۹ صدق می‌کند اگر به ازای هر $x \in [0, 1]$

$$T(N(x), x) = 0. \quad (18)$$

^۸M. Sugeno

^۹Law of Contradiction

حال به بررسی t -نرم‌های ارشمیدسی صادق در قانون تناقض در تعریف ۷.۴ می‌پردازیم.

قضیه ۸.۴. فرض کنید T یک t -نرم ارشمیدسی و N یک نفی فازی باشد به طوری که $x \in (0, 1)$ موجود باشد که $N(x) \neq 0$. اگر (T, N) در قانون تناقض صدق کند آنگاه T پوچ‌توان است.

اثبات. به سادگی از گزاره ۲۳.۳ نتیجه می‌شود. $\square$

نتیجه ۹.۴. فرض کنیم T یک t -نرم ارشمیدسی و N_λ نفی سوگینو در مثال ۶.۴ باشد به طوری که برای هر $x \in [0, 1]$

$$T(x, N_\lambda(x)) = 0. \quad (19)$$

در این صورت T پوچ‌توان است.

اثبات. تابع N_λ در مثال ۶.۴ یک نفی است که در شرط قضیه ۸.۴ صدق می‌کند. $\square$

نتیجه ۱۰.۴. فرض کنیم T یک t -نرم ارشمیدسی باشد به طوری که برای هر $x \in [0, 1]$

$$T(x, 1 - x) = 0. \quad (20)$$

در این صورت T پوچ‌توان است.

اثبات. این همان نتیجه ۹.۴ به ازای $\lambda = 0$ است. $\square$
در ادامه، یک شرط لازم و کافی را برای این که زوج (T, N) در قانون تناقض صدق کند بیان و اثبات می‌کنیم. برای این منظور به لم زیر نیاز داریم.

لم ۱۱.۴. فرض کنیم T یک t -نرم پیوسته و N یک نفی فازی اکید باشد به طوری که (T, N) در قانون تناقض صدق کند. در این صورت T ارشمیدسی است.

اثبات. با برهان خلف فرض کنیم T ارشمیدسی نباشد؛ یعنی $x \in (0, 1)$ موجود باشد به طوری که $T(x, x) = x$. اگر $x \leq N(x)$ آن‌گاه

$$x = T(x, x) \leq T(N(x), x) = 0.$$

پس $x = 0$ که تناقض است زیرا $x \in (0, 1)$. اگر $x > N(x)$ آن‌گاه با توجه به پیوستگی T ، تابع

$$T_x : [0, 1] \rightarrow [0, 1], \quad T_x(y) = T(x, y),$$

پیوسته بوده و با توجه به قضیه مقدار میانی، $y \in [0, 1]$ وجود دارد به طوری که

$$N(x) = T_x(y) = T(x, y).$$

از طرفی، $y \leq x$ زیرا اگر $y > x$ آن‌گاه

$$N(x) = T(x, y) \geq T(x, x) = x$$

که تناقض است. بنابراین داریم:

$$N(x) = T(x, y) = T(T(x, x), y) = T(x, T(x, y)) = T(x, N(x)) = 0.$$

اما N یک به یک است (زیرا اکیداً نزولی است). پس از $N(1) = 0$ نتیجه می‌شود که $x = 1$ و این تناقض است زیرا $x \in (0, 1)$. $\square$

قضیه ۱۲.۴. فرض کنیم T یک t -نرم پیوسته و N یک نفی فازی اکید باشد. در این صورت

(T, N) در قانون تناقض صدق می‌کند اگر و تنها اگر یکرخیختی ترتیبی $[\circ, 1] \rightarrow [\circ, 1] : \varphi$ موجود باشد به طوری که به ازای هر $x, y \in [\circ, 1]$

$$T(x, y) = \varphi^{-1}(\varphi(x) \blacktriangle \varphi(y))$$

که در آن $\blacktriangle$ ، همان t -نرم لوکاسویچ است و

$$N(x) \leq \varphi^{-1}(1 - \varphi(x)).$$

اثبات. فرض کنیم (T, N) در قانون تناقض در تعریف ۷.۴ صدق کند. لذا T طبق لم ۱۱.۴، ارشمیدسی است و طبق قضیه ۸.۴ پوچ‌توان است. بنابراین طبق گزاره ۲۹.۳ یکرخیختی ترتیبی $[\circ, 1] \rightarrow [\circ, 1] : \varphi$ وجود دارد به طوری که

$$T(x, y) = \varphi^{-1}(\varphi(x) \blacktriangle \varphi(y)).$$

بنابراین داریم:

$$\begin{aligned} T(N(x), x) = \circ &\iff \varphi^{-1}(\varphi(N(x)) \blacktriangle \varphi(x)) = \circ \\ &\iff \varphi(N(x)) \blacktriangle \varphi(x) = \circ \\ &\iff (\varphi(N(x)) + \varphi(x) - 1) \vee \circ = \circ \\ &\iff \varphi(N(x)) \leq 1 - \varphi(x) \\ &\iff N(x) \leq \varphi^{-1}(1 - \varphi(x)). \end{aligned}$$

□

در ادامه t -نرم‌های ارشمیدسی را که در شرط (۲۰) صدق می‌کنند می‌سازیم.

لم ۱۳.۴. فرض کنیم $h : [-\frac{1}{4}, \frac{1}{4}] \rightarrow \mathbb{R}$ یک تابع پیوسته و اکیداً نزولی باشد. در این صورت،

$$g : [0, 1] \rightarrow [0, \infty), \quad g(t) = h(t - \frac{1}{4}) - h(\frac{1}{4})$$

تابعی پیوسته و اکیداً نزولی بوده، $0 < g(0) < \infty$ و $g(1) = 0$.

اثبات. به سادگی ثابت می‌شود. □

قضیه ۱۴.۴. اگر h و g توابع معرفی شده در لم ۱۳.۴، هم‌چنین h تابعی فرد و به علاوه T یک t -نرم ارشمیدسی با تابع مولد جمعی g باشد، آنگاه شرط (۲۰) برقرار بوده و در نتیجه زوج $(T, N(x) = 1 - x)$ در قانون تناقض در تعریف ۷.۴ صدق می‌کند.

اثبات. فرض کنیم $x \in [0, 1]$. به سادگی دیده می‌شود که $g(x) + g(1 - x) = g(0)$. در نتیجه طبق قضیه ۲۵.۳ داریم:

$$T(x, 1 - x) = g^{-1}((g(x) + g(1 - x)) \wedge g(0)) = g^{-1}(g(0)) = 0.$$

□

حال به کمک مفاهیم فوق و قضیه ۲۵.۳، مثال‌هایی از t -نرم‌های صادق در قانون تناقض را خواهیم آورد.

مثال ۱۵.۴. در لم ۱۳.۴ تابع h را با ضابطه $h(x) = -x$ تعریف می‌کنیم. به سادگی دیده می‌شود که $g(x) = 1 - x$ و $T(x, y) = (x + y - 1) \vee 0$ که همان t -نرم لوکاسویچ است.

مثال ۱۶.۴. در لم ۱۳.۴ تابع h را با ضابطه $h(x) = -\frac{1}{4} \tan(\frac{\pi x}{4})$ تعریف می‌کنیم. به سادگی دیده می‌شود که $g(x) = \frac{1}{4} + \tan(\frac{\pi x}{4} - \frac{\pi}{4})$ و

$$T(x, y) = (\frac{1}{4} + \frac{2}{\pi} \arctan(\frac{1}{4} + \tan(\frac{\pi x}{4} - \frac{\pi}{4}) + \tan(\frac{\pi y}{4} - \frac{\pi}{4}))) \vee 0.$$

۵ نتیجه‌گیری

عملگر «و» در ریاضیات و منطق، به عنوان رابطی بین گزاره‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است. جدول ارزش این عملگر، در قالب ریاضیات معمولی، به صورت یکتا و منحصر به فرد (مطابق جدول شماره ۱) تعریف می‌شود و این تعریف، مورد توافق منطق‌دانان و ریاضی‌دانان است. اما برای مدل‌سازی این عملگر در ریاضیات فازی، می‌توانیم علاوه بر عملگر مینیمم از t -نرم‌ها نیز استفاده کنیم. این مفهوم را تعریف کرده و سپس به بررسی یک رده خاص از t -نرم‌ها تحت عنوان t -نرم‌های ارشمیدسی پرداختیم. نشان دادیم که این رده دارای مولدهای ضربی و نیز جمعی می‌باشد. مثال‌های متنوعی از t -نرم‌ها به همراه مولدهایشان را در جدول شماره ۲ ارائه کردیم. سپس با معرفی مفهوم یکریختی t -نرم‌ها ثابت کردیم که تا حد یکریختی تنها دو t -نرم ارشمیدسی داریم. یکی t -نرم حاصلضرب و دیگری t -نرم لوکاسویچ. t -نرم‌های صادق در قانون تناقض، به دلیل حفظ خاصیت طرد شق ثالث، از اهمیت خاصی برخوردار هستند. مفاهیم نفی فازی و قانون تناقض را تعریف کرده و توصیفی از زوج‌های صادق در قانون تناقض ارائه کردیم. در انتها مثال‌هایی از t -نرم‌های صادق در قانون تناقض را به کمک مفاهیمی از حسابان، آورده‌ایم.

مراجع

- [1] Bacczynski, M. Jayaram, B. (2008), *Fuzzy Implications*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- [2] Fodor, J., Roubens, M. (1994), *Fuzzy preference modelling and multicriteria decision support*, Kluwer, Dordrecht.
- [3] Klement, P., Mesiar, R., Pap, E. (2000), *Triangular Norms*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands.
- [4] Lin, S. Y. T., Lin, Y. F. (1985), *Set theory with applications*, Mancorp Pub.

- [5] Mandelkern, M. (1982), Continuity of monotone functions, *Pacific J. Math.* 99, 2, 413-418.
- [6] Nguyen, H.T., Walker, E.A. (2006), *A first course in fuzzy logic*, 3rd edn. CRC Press, Boca Raton.
- [7] Schweizer, B. Sklar, A. (1961), Associative functions and statistical triangle inequalities, *Publ. Math. Debrecen*, 8, 169-186.
- [8] Schweizer, B. Sklar, A. (1983), *Probabilistic Metric Spaces*, NorthHolland, Amsterdam.
- [9] Zadeh, L. (1965), Fuzzy Sets, *Information and Control*, 8, 338-353.